Dormitori de classe general de l'Institut Mental de la Santa Creu. Barcelona 192?.
Fotografia: J. Ribera Llopis. Arxiu Històric de la Santa Creu i Sant Pau.

[MANICOMI DE LA SANTA CREU]

Per fi, arribant als tres camins, vam emprendre el solitari de la dreta, embolcallats els quatre cotxes en el mateix núvol de pols, i quinze minuts després paràvem davant d'un reixat tapat fins a gran altura, sever com el d'un cementiri. Per ell vam entrar al cap d'un minut, trotant per un ample caminal cobert de grans arbres, desenrotllat en corba i fent baixada cap a la dreta, fins el peu del gran jardí anglès que precedia l'establiment. **Ni pel caminal ni pel jardí no es veia ànima vivent, i, quan vam baixar dels cotxes la vintena de persones que duien, no vam sentir altra remor que la d'un brollador de doll bastant gruixut i la del xerroteig dels ocells ajocats pels arbres**. El mateix establiment, una d'aqueixes construccions aplatades, interminables, simètriques, amb la capella enlairant-se al mig, el departament d'homes a una banda, el de dones a l'altra, amb igual nombre de reixes, i balcons, i portes, sense que ningú hi guaités ni que una veu s'escapés de ses escletxes, era d'una fredor que em travessava els ossos.

Narcís OLLER (1846-1930)
«Per fi, arribant als tres camins…» **(1899)**

(*La bogeria*, Barcelona, 1899, 2009).
L'escriptor Narcís Oller i Moragas, amb obres com *La papallona* (1882), *L'Escanyapobres* (1884), *Vilaniu* (1885), *La febre d'or* (1890-1892), *La bogeria* (1899) o *Pilar Prim* (1906), és considerat el creador de la novel·la moderna catalana. A *La bogeria*, Oller s'endinsa en la recreació d'un cas «clínic» emmarcat en els ambients socials i polítics del país.

[HOTEL MIRADOR]

Prop de l'Hostal Calones hi ha l'Hotel Mirador. L'Hotel Mirador té «aire», caràcter i no desentona amb el paisatge. **El bar de l'hotel és lloc de reunió, hivern i estiu, d'aquells a qui mai no els ve d'una hora per a colgar-se sota els llençols.** A l'estiu, el primer acte de la tertúlia té lloc a la terrassa de l'hotel, magnífic mirador obert a la vall, ratllada per l'ampla faixa argentada del riu. Per regla general són els del poble, els andorrans, els qui constitueixen la tertúlia.

Lluís CAPDEVILA (1895-1980)
« Prop de l'Hostal Calones…» (fragment) **(1958)**

(*Llibre d'Andorra. Història i paisatge*. Andorra, 1958, 1970).
L'escriptor, dramaturg i periodista barceloní Lluís Capdevila i Vilallonga, exiliat a França després de 1939 i professor a Poitiers, es va instal·lar definitivament a Andorra l'any 1973, en jubilar-se, tot i que ja hi havia tingut contactes culturals i hi havia fet estades. A Barcelona havia tingut una intensa vida literària i periodística i havia dirigit *L'Esquella de la Torratxa, La Campana de Gràcia* i *La Humanitat*.

Gendarmes a l'Hotel Mirador (Andorra la Vella, Principat d'Andorra).1915.
Imatge: autor desconegut. *Arxiu Nacional d'Andorra. Fons de l'Agrupació Fotogràfica de Catalunya.*

[MOLÍ DE CANILLO]

Els vells molins, que veieu encara vora els camins, al fons de les valls generalment, o en les cruïlles, ran d'un pont en esquena d'ase… Els vells molins vora els quals havien ocorregut aventures, assalts, emboscades i escaramusses bèl·liques. **Un molí era el lloc de cita dels bandolers i dels escamots de sometents; entorn del molí girava bona part de les activitats anecdòtiques d'una societat ja desapareguda**. El vell Daudet ho sabia bé, i ens pintava l'entestament del moliner que no es resignava que les moles deturessin llur rodar. Un sac de farina era un tresor, i, a muntanya, en certa mesura, encara ho és: la incomunicació hivernal fa valuós el pa, les distàncies entre pobles arraconats obliguen a una pastada per a quinze dies. Tot va lligat: encara les dones, abans de llescar el pa, hi fan una creu amb el ganivet…

Encastat al fons de la vall, el vell molí de Canillo obria fins fa poc la negra boca del túnel per on l'aigua passava obedient per moure la roda. La sòlida humilitat de l'edifici ens parla d'una societat closa i reduïda, on calia abastar-se, practicant una autocràcia obligada que per a nosaltres presenta caires poètics. La finestra ostenta el ferro amb punxes radials que tantíssimes vegades repeteix la nostra ruralia, a muntanya i al pla. I la porta té qualitats de solidesa envejables, reblades per la llargada fabulosa dels «golfos» de ferrer de tall que asseguren el joc de les xarneres.

Josep VALLVERDÚ (1923)
«Els vells molins…» **(1968)**

(*Catalunya Visió 3. L'Alt Urgell, Andorra, la Catalunya francesa, la Cerdanya* [fotografia Ton Sirera]. Barcelona, 1968).
L'escriptor Josep Vallverdú i Aixalà va escriure entre 1968 i 1974 vuit dels tretze volums que comprenen *Catalunya Visió*, una sèrie d'assaigs que reflecteixen un conjunt de viatges amb un 2CV per la geografia catalana amb el fotògraf Ton Sirera. Aquests volums constitueixen, en prosa i en fotografia, una valuosa «visió» del país en una època concreta.

El molí de Canillo (Principat d'Andorra). 2015.
Imatge: Àngels Mach.

[RESTAURANT CAL BOTELLA]

A cal Botella, situat molt a prop de la plaça Prim, amb l'entrada al carrer de Sant Joan i sortida, excusada, per carrer de Boule, era un restaurant —amb dos grans menjadors i diversos reservats que sempre estava ple perquè tenia una cuina excel·lent a un preu força assequible. La gent, la clientela, no deixava, pràcticament, apagar els fogons. **Per començar la jornada, s'hi feien grans esmorzars de forquilla per a uns determinats forasters que es llevaven a les fosques per venir a Reus. Aquesta gent, per allà a les vuit del matí, tenien una gana irresistible, una fam de llop.** S'ajuntaven professionals del transport, traginers modernitzats, corredors de vinguda diària i altres persones que acudien molts dies a la setmana a veure com respiraven els preus dels fruits. Els esmorzars funcionaven amb els tres o quatre plats més populars de les taules d'aquí: llangonissa amb fesols, costelles o llonzes a la brasa o una fregida de sardines en les èpoques més favorables pel peix blau. Acabada aquella hora més aviat tranquil·la, la nòmina de cal Botella començava a moure's a tot gas: ja no parava.

Xavier AMORÓS (1923)
«Menjar a tothora» **(1989)**

(*Cafè París. Notes d'un arxiu inexistent*, Reus, 1989).
L'escriptor de Reus Xavier Amorós Solà ha conreat la poesia i la prosa. Inicia la seva producció en prosa a meitats dels anys vuitanta. Ha publicat reculls d'articles periodístics com ara *Cafè París, Botigues de mar, De Reus estant i Tomb de ravals*, que podem definir-los com una crònica literària de la vida quotidiana a Reus. En el fragment citat, evocant l'ambient de la seva ciutat natal, ens retrata l'ambient d'un popular restaurant.

Carrer de Sant Joan de Reus (el Baix Camp) on estava ubicat el restaurant Cal Botella.1931-1936.
Imatge: Autor desconegut - Fons de Postals del Centre de la Imatge Mas Iglesias de Reus

[XOCOLATERIA ARUMÍ]

Moltes altres figures es drecen, com en un retaule vivent, davant de la memòria ja massa adulta. Però **la principal atracció per als infants del carrer era, innegablement, la botiga de la xocolata Arumí, amb taulells llarguíssims, damunt el marbre dels quals brillaven com pedres precioses, en grans pots de vidre, els caramulls de caramels àcids, les ametlles i avellanes torrades, els anissos, les ametlles blanques i rosades de bateig, i més endavant els bombons i la xocolata, que servien, si mai se'n podia haver, amables dependents amb bates groguenques**. Un any, pels Innocents, seguint la clàssica facècia, m'hi van enviar a buscar els neulers, quan devia tenir nou anys, i, en comptes d'omplir-me la bossa amb pedrotes o altres coses feixugues, com se solia fer, el dependent Roca em somrigué amb bonhomia: –Digues que no els tenim, maca, els hem deixats.

Maria Àngels ANGLADA (1930-1999)
« Moltes altres figures…» (fragment) **(1981)**

(*No em dic Laura*. Barcelona, 1981).
Maria Àngels Anglada és una de les escriptores més importants en llengua catalana del segle XX. Va conrear la narrativa, l'assaig, la poesia i la crítica literària. Al relat breu «No em dic Laura», que dóna nom al recull de contes, recorda la xocolateria Arumí, ubicada al carrer de la Riera de Vic, on l'autora va residir de petita.

La Xocolateria Arumí de Vic (Osona). 1890-1900 aproximadament.
Imatge: Autor desconegut. Col·lecció de fotografies de l'Arxiu Comarcal d'Osona.